

Tartu Kõrgem Kunstikool
Tekstiiliosakond

Ungari traditsioonilisest mantlist *szür* inspireeritud mantlite kollektsioon „Karjus”

Lõputöö

Kirsika Kolga

Juhendajad: Veinika Västrik MA

Triinu Pungits

Tartu 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1.UNGARI TRADITSIOONILINE MANTEL SZÜR	5
1.1KANGA LOOMINE	7
1.2SZÜR MANTLI DEKORATSIOONID	8
2.KÕRGMOOD	11
2.1JOHN GALLIANO	12
2.2 USE UNUSED	13
2.3 TRIINU PUNGITS	14
3.PROTSESS	17
3.1MATERJAL	17
3.2FOOLIUMTRÜKK	19
3.3DIGITIKAND	20
3.4SIIRDETRÜKK	21
3.5KOLLEKTSIOON	22
KOKKUVÕTE	23
SUMMARY	25
KASUTATUD KIRJANDUS	27
LISA 1.....	29
LISA 2.....	30

SISSEJUHATUS

Käisin vahetustudengina õppimas 2016. aasta sügissemestril Ungari pealinnas Budapestis Moholy-Nagy ülikoolis. Minu suund seal õppides oli masinkudumine. See koosnes kolmest erinevast, kuid üksteist toetavast ainest – praktiline osa ehk masinal kudumine, teoreetiline osa ehk masinate ja nende võimaluste ja võimekuste tutvustus ning kolmandaks disainiosa ehk kollektsiooni loomine. Disaini õppejõud soovis, et Erasmus+ tudengid kavandaksid kollektsiooni, saades inspiratsiooni Ungari traditsioonilistest rõivastest. Alguses tundus see idee igav, kuid mu eelarvamus muutus koheselt, kui läksin esimest korda Ungari Etnograafiamuuseumisse.

Esmakohtumisel Ungari rahvarõivastega üllatas ning samaaegselt lummas mind kõige rohkem nende näiline ebapraktilisus. Näiteks meeste rõivastuses põlvedeni ulatuv eriti laia varrukasuuga pluus. Sellisega ei saanud ju ei tööd teha ega hobusega ratsutada. Kõige lemmikumaks aga sai koheselt *szür*-mantel. Ka selle tituleerisin ma esmapilgul täiesti ebapraktiliseks ja naljakaks ülerõivaks. Liiga uhke, et sellega põllul tööd teha! Aga mida enam ma uurisin ja süvenesin, seda selgemaks sai pilt *szür*-mantlist ja süvenes minu jaoks ka selle ümber keerlev lummuse aura.

Minu lõputöö üks eesmärk ongi tutvustada siin, mu kodumaal, Ungari traditsioonilist mantlit *szür* minu disainikeelekaudu. Ehk kuidas ma inspireerituna *szür*ist kavandasin ja kujundasin mantlite kollektsiooni „Karjus”.

Samas teeb mulle muret inimeste liigne tarbimine – me tarbime järjest rohkem, kiiremini, mõttetumalt kui kunagi varem. See reostab meie planeeti juba praegu, ning me peame leidma ja leiutama kiiremas korras olulisi ning häid võimalusi, kuidas planeedil Maa elu natukenegi rohkem tagasi tasakaalu viia. Niisiis leidsin lahenduse, kuidas teostada tekstiiliosakonnas lõputöö nii, et olen natukenegi sõbralikum meie koduplaneedile – taaskasutus! Lisaks taaskasutusele püüan lahendada küsimust, kas kõrgmoega massimoele vastandudes on võimalik tekstiilidisainerina tegutseda, ilma et ma soodustaks jätkuvat tekstiilide ületootmist. Kuidas luua eksklusiivset kollektsiooni, kasutades taaskasutatud materjale? Kas väheste vahendite ning minimaalse eelarvega saab üldse luua luksuslikku toodet?

Lõputöö kirjalik osa jaguneb kolmeks suuremaks peatükiks. Esimeses peatükis annan ülevaate Ungari traditsioonilisest mantlist *szür*. Tutvustan, kes seda kandsid ja miks nad

kandsid. Kelle villast oli kootud kangas ning kuidas tekstiil ilmastikukindlaks tehti. Kuidas ja kus oli kasutatud kaunistusi, miks need tekkisid.

Teises peatükis seletan lahti, mida tähendab kõrgmood minu jaoks. Kas see on moesuund, mis on jätkusuutlik inimestele ja ka loodusele. Kes inspireerisid mind seda konkreetset kollektsiooni looma. Mida ma neis hindan ja miks nad liigitasin luksusliku toote tegijate ehk kõrgmoe alla.

Praktilise tööna valmistan mantlikollektsiooni, millest kirjutan kolmandas peatükis. Annan ülevaate piltidega, millistest mantlitest ma kangast sain, kuidas need paigutasin oma lõigetele. Teen ülevaate ka tehnikatest, mida kasutasin, et kangastele värskem ja kõrgmoelikum ilme anda. Annan teada, millised olid selle taaskasutusprojekti kõige paljulubavamad hetked.

1. UNGARI TRADITSIOONILINE MANTEL SZÜR

Nimetus *szür* on tõenäoliselt ungarikeelset päritolu. Sõnal *szür* on kaks tähendust: esiteks tähendab see ungari lambavillast valmistatud tugevat kalevit, teiseks tähendab see halli värvi villasest riidest valmistatud mantlit. Sõna *szür* ilmub ungari rahvapärasesse keelde esmalt 1395. aastal kujul “ZYZ”, seejärel 1405. aastal “ZIR”. 1619. aasta Sarospatki arveraamatus nimetatakse karjakasvatajatele valmistatud mantlit juba *szüriks*. 18. sajandil muutus see nimetus üldkasutatavaks ning eristas *szüri* kõikidest teistest riietusesemete liikidest. (Marton 1981: 139)

Mantel *szür* (vt. Foto nr. 1) on Ungari rahvarõivastest üks vanimaid ja kindlasti üks kõige laialt levinum riietuse (Marton 1981: 139). *Szür* on tänapäevases mõistes *oversized* ja *zero-waste* põhimõtetel konstrueeritud mantel. *Oversized* mantel tähendab, et kehasse töödeldava riietuse tavalised sissevõtted puuduvad. *Oversized* mantel ei järgi keha ning näeb välja nagu kandjal oleks seljas mitu numbrit suurem rõivas. *Zero-waste* põhimõte on tänapäeval järjest enam populaarsust koguv liikumine. See tähendab, et materjali kasutatakse võimalikult läbimõeldult ning täies ulatuses. Püütakse vältida või minimaliseerida kanga lõikamist, mille tagajärjel tekib tahes-tahtmata kanga ülejääk, millele kahjuks edaspidi enamasti otstarvet ei leidu. Selline säästlik ning läbimõeldud konstrueerimise põhimõte on olnud tavaline praktika kõikide rahvaste rahvarõivastel. Põhjuseks tekstiilikiu ja kanga käsitsi valmistamisest tulenev suur töömaht (Västrik 2017: 19.04.17).

Foto nr. 1. Karjused kandmas *szür*-meister Sandor Bagossy loodud mantleid. *Bekes Gyula* 1908

Sziir mantlikanga valmislaius on alati 60-63 cm ja vastavalt sellele laiusele on paigutatud ka lõiked, millest mantel koosneb. Konstruksiooni põhimõtted on üle Ungari samasugused: pikk, kaheksast või üheksast osast koosnev raske, vanutatud villane kuub. Esi- ja seljaosa koosneb ühest kangalaiust (vt. Foto nr. 2, joonisel tähed A ja B). Esiosa on keskelt avatud ja kuni alläärde ulatuva õlalt laiema ja alt kitseneva revääriga. Teistest ülerõivaste liikidest eristab seda selga kattev suur, nelinurkne krae, mis on *szürile* kõige iseloomulikum tunnus. Seljal asuva krae alumiste nurkade külge on kinnitatud väikesed tutid, mis kokkusõlmides vajadusel moodustavad kapuutsi. Mantlil on küll varrukad, kuid need on dekoratiivsel eesmärgil. Ülem-Ungaris oli kombeks varrukasuu kinni õmmelda, et niiviisi tasku tekitada ning hoida seal igapäevaselt vajaminevaid asju. *Szüri* kanti õlgadel, rinnal kinnitus see nahkrihma või nahast pandlaga. (Gervers-Molnar 1973: 28-31)

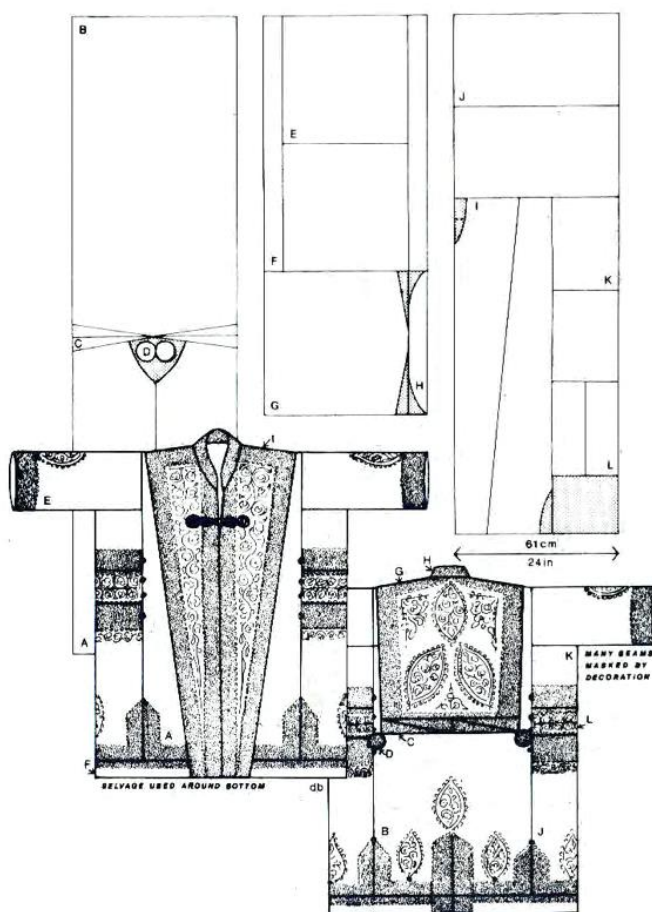

Foto nr. 2. Szür mantli konstruktsioon. *Dorothy K. Burnham*

1.1 Kanga loomine

Szüri kangas kooti Ungaris aretatud tõulamba *racka* (ungari keeles *purzsa*) villast. Nende seljast saadav laineline villakiud (vt. Foto nr. 3) on 30-40 cm pikk (geneconservation). *Racka* lambaid on kahte värvi – valged ja mustad. Vanemad *szürid* olid alati halli värvi, mille tähendusele viitab ka sõna *szür* ise. Halli värvi kangas saadi musta ja valge villa segamisel. 19. sajandil lähevad moodi valget värvi *szür* mantlid, mille hinnaklass oli ka oluliselt kallim kui oli hallivärvi *szür*. Musta värvi *szür* polnud nii populaarne kuid leidub sedagi. (Gervers-Molnar 1973: 26). Lambatõug *racka* on ainulaadne tänu oma V-kujulisele, spiraalselt keerdus sarvedele. Täiskasvanud *racka* sarve pikkus on vähemalt 50 cm, juba noortel uttedel on see 30cm. Samuti kasutati *racka* lambaid toiduks – nad andsid piima ning nende liha söödi. (geneconservation).

Foto nr. 3. Racka lammas. *Gaschwald*

Kangakudumist ja selle tootmist mainitakse Ungari aladel juba 11. sajandist, kus tegutsesid eraldi linase kanga kudujad ja villase kanga kudujad. See näitab, et kangatootmine oli äärmiselt oluline ning juba alates 14. sajandist oli *szüri* jaoks kanga kudumine reguleeritud gildide poolt. (Gervers-Molnar 1973: 25)

Vill kooti kangaks 2/2 toimeses tehnikas. Kanga valmislaius oli alati 60-63cm, pikkus varieerus piirkonniti. Kui kangas sai kootud ning vildiks rullitud, tuli ette võtta selle ilmastikukindlaks tegemine ehk vanutamine. Selleks pandi kangas kaheks tunniks külma vette, pärast seda töödeldi kuuma veega kaks päeva ning seejärel pandi veel üheks päevaks tagasi

külma vette. Pärast külma ja kuumaga kokkupuutumist asetati kangas horisontaalasendis kitsasse, puidust anumasse ehk vanutusrulli. Vähemalt kolm puidust küna asetusi kõrvuti ning neile uhuti jooksvat vett peale. Kangast peksis jooksev vesi kuus päeva, vee koostöös puidust haamritega tekkis hüdrauliline energia. Pärast sellist karmi toimingut oli kangas ideaalselt vanunud, ning asetati õue värsele murule päikese kätte kuivama. (Gervers-Molnar 1973: 26-27). Sarnasel põhimõttel vanutati villast kangast ka 19. sajandil Eestis. Vanutusrullina kasutati puupakust õõnestatud madalat lamedat küna, mille põhi oli voolitud sooneliseks. Sellele asetati peale suur kaas, mille sisepind oli samuti sooneline. Kaane külge oli kinnitatud kuus pulka, mis võimaldasid kuuel inimesel edasi-tagasi seda liigutada, et tekiks kanga vanumine. (Konsin 1979: 39-41)

1.2 Szür mantli dekoratsioonid

Rikkalikult, detailselt ning pilkupüüdvalt kaunistatud *szüri* kujunemise ajalugu ei ole võimalik uurida kaugemalt kui 18. sajandi lõpust – 19. sajandi algusest. Ükski gild pole ornamentide kasutust või mantli kaunistamist kuidagi määratlenud. See võib tähendada kaht asja – kas gildide määrused ei olnud piisavalt täpsed või *szüri* kaunistamine ei olnud kuigi palju väärtustatud (Gervers-Molnar 1973: 33). Suur osa gildidest olid *szüri* rikkalikult kaunistamise vastu veel isegi 19. sajandi keskel. Kuigi puuduvad tõendid, on siiski üsna tõenäoline, et *szüre* on kaunistatud juba aastasadu (Gervers-Molnar 1973: 33).

Mantlile tekkisid aegade jooksul horisontaalselt lisatud kalevist tugevduskandid selleks, et mantel ei imanduks nii kiiresti läbi niiskusest, vihmast või lumest. Sama kehtib ka vertikaalsetele pealeõmmeldud kantidele. Algsest mantli kaitsmisest ja selle eluiga pikendavast vajadusest kasvas välja praktiline kaunistus. Kusjuures mängis erilist rolli sotsiaalse staatuse näitamisel kantide värvus. Näiteks punast värvi tugevduskante võisid kanda vaid lehma-, veise- või seakarja kasvatajad ning aadlikud. Musta värvi olid lambakarjuste tugevduskandid ning rohelisi võisid kanda talupojad ning rikkamad linnaelanikud. Ning oli ka sinist värvi, millega oli tugevdatud jõukamate, suuri valdusi omavate meeste kandidid *szüiril*. (Gervers-Molnar 1973: 33, 36)

Lisaks tugevduse eesmärgil lisatud kantidele tekivad ka praktilistel kaalutlustel õmbluste lõpetatuks märkimisel tutid seljal asuvale kraele. Vajadusel neid omavahel kokku sõlmides moodustus neist kapuuts. Tavaliselt on tutid valmistatud kas heegeldades või kududes. Vanematel leitud *szüridel* on need tutid tehtud kas kitsastest kaleviribadest või kinniseotud villa juppidest (Gervers-Molnar 1973: 33). Ka 1628. aasta dokument viitab nendele tuttidele (Gervers-Molnar 1973: 33). Sama lugu kehtib ka kitsale, mustrilisele äärekaunistusele, mida esineb 19-nda sajandi *szür* mantlitel ning juba 17-ndal sajandil nahastrõivastel, kuid mis pärineb kindlasti varasemast perioodist. (Gervers-Molnar 1973: 33)

Erinevalt vanemast *szür* mantlist, kus kaunistused olid välja kasvanud praktilisest vajadusest, ilmuvad 19. sajandil tänu hilisbarokile puhtalt dekoratiivsel eesmärgil rikkalikud ja värvilised looduslähedased lillemotiivid. 1820-ndaks aastaks on nahk- ja ülerõivaste kaunistamine nii levinud ja väljatöötatud, et leidub juba õpetusraamatuid mustrite tikkimiseks. (Gervers-Molnar 1973: 34)

19-nda sajandil ja 20-nda sajandi alguses kasutati kaunistamiseks satiiinpistes (vt. Foto nr. 4) tikkimist värviliste villaste lõngadega. 1880-ndani olid tikkimisel kasutusel jämedad lõngad. Kuid pärast 1880 aastat hakati kasutama rohkem Berliini villa, mis oli palju peenem (Gervers-Molnar 1973: 36). Siidiniiti kasutati väga harva, ainult juhul, kui mantlikangas oli kootud meriinovillast (Gervers-Molnar 1973: 36). Kõige enimlevinud tikanditeks kasutatav värv on silmatorkav punane. Kuigi kaunistuste täpne asukoht ja rohkus varieerus piirkonniti, olid siiski üldiselt alati läbitikitud hõlmadel asuv krae, suur seljatükk, mantli küljetükid, varruka suu ning alläär ehk mantlitel kohad, mis kuuluvad kõige kiiremini (vt. Foto nr. 5).

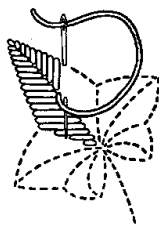

Foto nr. 4. Satiinpiste. *Wikipedia, the free encyclopedia*

Tikandid tehti alati meistri poolt, ning tikkimismeister oli üldiselt meesterahvas. Kuna *szüri* kangapind on kare, oli kaunistuse piirjooni raske märkida. Detailselt motiive ei märgitudki kunagi kangale, ainult peamised abijooned. Selleks kasutati söepliiatsit. Peamised õie

elemendid lõigati kartongist, seda kasutati mallina, mida tikandi tegija käsitles vabalt. Kõige soositumad lillemotiivid on roosid, roospungad, nelgid ja tulbid. (Gervers-Molnar 1973: 33-36)

Foto nr. 5. Szür mantel eest-, tagant. ning külgsvaates. <http://metmuseum.org>

Väga rikkalikult kaunistatud *szür* mantlid olid eriti hinnas nooremate seas. On legend, et kosjal käidi koos mantliga. Pärast neiu küllastamist jäeti mantel justkui kogemata ukse taha. Ning kui järgmiseks päevaks oli mantel tuppä tõstetud, tähendas see, et pulmad neiuuga on tulekul! Kuid kui mantel oli endiselt ukse taga, pidi kahjuks noormees uue neiu leidma. (Marton 1981: 139)

2. KÕRGMOOD

Defineerin kõrgmoodi kui midagi unikaalset, täielikku vastandit nii mass- kui ka kiirmoele. Kunstiline väärtus on kõrgemal kui klassikaline disain. Silma torkab pigem kiiksuga, ülepakutud lahendus kui tavapärane või ootuspärane disain. Kangad on ülimalt luksuslikud, disaineri või kunstniku poolt manipuleeritud nii, et seda ei saa päris igapäevaks täpselt järele teha. Kõrgmoe rõivas peab välja nägema nii ainulaadne ja suursugune, et ainult julged ning ekstragavantsust armastavad inimesed soovivad seda kanda. Originaalsus on võtmesõna.

Kõrgmoe (ingl. k *haute couture*) rajajaks peetakse inglasi Charles Frederick Worthi (1826-1895) (Mackenzie 2009: 44). Ta väärtustas kõrgelt kvaliteetseid materjale, oli meisterlik õmbleja, väga hea disainitunnetusega ning huvitus moest kui ärist. Suureks kasuks oli talle tema eksklusiivne, suursugune isiksus, ta ei leppinud kunagi vähemaga kui meisterlikult valmistatud perfektse tootega. Worth oli moe-alal esimene, kes nõudis, et kliendid hakkaksid külastama teda tema ateljees. Seal toimusid tänapäeva mõistes moेतendused – valitud seltskonnale tutvustati uuenduslikke siluette ning uusi kangaid. Tänu keisrinna Eugenie poolehoiule dikteeris Worth kõrgklassi inimeste moe eelistusi. (Mackenzie 2009: 44; Tolli 2012: 29.11.12)

Enam kui 150 aastat eksisteerinud moesuund on üle elanud mitmeid madalseise. Need on tekkinud tööstusrevolutsiooni, õmblusmasina tuleku ning plahvatusliku leviku, majanduskriiside ning ka massi- ja kiirmoe võimsa tuleku tõttu. (Mackenzie 2009: 138-141; Tolli 2012: 29.11.12) Kuid ükski neist pole suutnud lõpuni väljajuurida seda kallist, ekstragavantset ja luksuslikku moesuunda. Kuigi *haute couture* tarbijaid maailmas on vähe, salajasse *haute couture* klubisse kuulub umbes 200 naist üle maailma, panustavad nad oma raha sellesse pidevalt. (VIDEO The Secret World of Haute Couture).

Need naised hindavad kõrgelt teadmist, et nad on ainsad siin planeedil, kes saavad kanda midagi nii luksuslikku ja ainulaadset. *Haute couture* tähendab, et iga ese on üksik eksemplar, valmistatud käsitsi ja suure pühendumusega. Need on riided, mida kantakse harva, ning väärtust lisab ka fakt, et neid riideid ootavad oma valdustesse paljud muuseumid üle ilma. (Mackenzie 2009: 44-47; Stevenson 2011: 50-55; Tolli 2012: 29.11.12; VIDEO The Secret World of Haute Couture)

Järgnevalt tutvustan kaht moekunstnikku ja üht moebrändi, kelle loodu moevaldkonnas on enim inspireerinud „Karjuse” kolleksiooni sündi. Valisin need kolm nime selle järgi, et oleks esindatud maailma mastaabis väga tuntud moedisainer, tutvustan Ungari kohalikku moodi ning loomulikult on esindatud ka Eestist, täpsemini Tartus tegutsev moekunstnik.

2.1 John Galliano

John Galliano on 56-aastane Suurbritanniast pärit moekunstnik. Galliano paistab oma suursuguse, ohjeldamatu ja fantaasiarikka käekirjaga alati välja. Tema *haute couture* kolleksioonides on alati esindatud teatraalsus, romantiline esteetika ning tähelepanu on pööratud ajaloolistele detailidele (Mackenzie 2009: 138-141).

John Galliano *haute couture* moeetendustel esitletavat riided on võimsad kunstilised plahvatused seda kõige paremas mõttes. Oluline on siin mainida, et kui näiteks Chaneli (by Karl Lagerfeld) *haute couture* kostüümid lähevad kaubaks ehk kliendi selga praktiliselt kohe pärast moeetendust, pole nii lihtne Galliano Dioris looduga. Kuna Galliano moeetendusel on laval kõndivate modellide seljas mänguliselt ja ülevõimendatud moekunst, tuleb rõivastel enne kliendi selga saamist läbida kohandamine. See toimub koostöös kliendi ning disaineri visiooniga ja sellest, kus klient antud rõivastust kanda soovib. (VIDEO The Secret World of Haute Couture).

John Galliano oli Diori moemajas peadisainer aastatel 1996 - 2011. Vaatluse alla võtangi Galliano kümnendat Dioris tegutsemise aastat tähistav 2007. aasta kevad-suvise *haute couture* kolleksiooni. See on tugevalt inspireeritud Jaapani teemadest – kevad ja kirsioõite puhkemine, geishad ning kimonod, origami. Modellidel on peaheteks oksad ja lehvikud, seljas kannavad kevadisest looduse tarkamisest võetud värsket värvipaletti. Kolleksioonil on liikuvust, mitmekihilisust, uhkusenoot läbi omapära. (vogue)

Üks mu lemmikuid ning mantli kolleksiooni „Karjust” inspireerinud mantlimudel on Gia-Cia-Me-San (vt. Foto nr. 6) See mantel meenutab mulle *szüri* tänu oma suursugusele kraele. Võimsa, teatralise lõike ning käsitsi kaunistatud mantel on hea näide kõrgmoele.

Foto nr. 6. John Galliano, mudel "Gia-Cia-Me-San", kevad-suve 2007 kolleksioon Dior Haute Couture © Guy Marineau, Prantsuse Vogue

2.2 USE unused

Tegemist on moebrändiga Budapestist, mille löid kolm Ungari noort moedisainerit – Eszter Fuzes, Attila Godena-Juhasz ja Andras Toth. Nad lõpetasid 2004. aastal Moholy-Nagy ülikooli, mis on Ungari üks silmapaistvamaid kunsti- ja disainiharidust andev õppeasutus. Kooli lõputööna valminud debüüt kolleksioon tõi neile koheselt mitmeid auhindu. (useunused)

USE unused on hetkel üks innovaativsemaid luksusbrände Ungaris. Võtmesõnad on nooruslikkus, kvaliteetsed materjalid, üllatavad lõiked. Bränd on alles noor, kuid juba paistab välja nende omapärane joon – kangad ja lõiked moodustavad mahlase, kuid rammusa ja kena minimalistlikku tervikpildi. Need rõivad on kõnekad, kuid lihtsasti kantavad igas vanuses ning iga kehatüübiga inimestele. (useunused)

Nad loovad kolleksioone enda visioonidest lähtuvalt, hetketrendid neid ei kõiguta. Peale riiete tegeleb bränd ka kvaliteetsete urbanistlike kottide loomisega kvaliteeti hindavale inimesele. Nad ei püüagi võistelda suurkorporatsioonidega nagu Zara, H&M jne. 2016. aasta olümpiamängudel Ungari koondise riided olid justnimelt nende disainitud. Nende riided on esindatud ka Ameerika ja Aasia rõivaturul. (fashion-guide)

Otustasin tutvustada neid, sest nende lähenemine moele ja kollektsioonide loomisele on inspireeriv. Nad paistavad silma ega karda erineda, see innustab mindki kindlaks jääma ja looma moodi, mis ei peagi kõikidele inimestele meeldima. Samuti nende selle aasta sügis-talve kollektsiooni üheks inspiratsiooni allikaks oli traditsiooniline Ungari rahvarõivas (fashion-guide).

Foto nr. 7. USE unused Fall/Winter 2017. Balint Barna

2.3 Triinu Pungits

Triinu Pungits on Eestist pärit moekunstnik, kes lõpetas Tartu Kõrgema Kunstikooli tekstiiliosakonna 2003. aastal. Kodumaisele moeareenile tõusis ta oma skulpturaalse vormikäsitluse ning tekstiilikunstnikule omaselt põnevate kangamanipulatsiooni mängudega. Triinu Pungits on kindlasti meie pisikese Eestimaa kõige omanäolisem moebränd. 2014. aastal pälvis Hõbenõela auhinna, on näidanud kollektsioone nii Tallinna, Riia kui Kiievi moenädalatel, loomingut on eksponeeritud VogueItalia, BritishVogue'i, Glamouri külgedel. Rahvusvaheliselt on jõudnud kahe väga olulise moekonkursi – International Talent Support (ITS) ja International Festival of Fashion and Photography in Hyères – väljavalitute sekka. (ekspress)

Minu esimene kokkupuude Triinu Pungitsa loominguga ulatub aastasse 2005. Nägin esmakordselt Eesti Ekspressi moelisa MIMI vahel Triinu moeseeriat kollektsioonile „Girls envy roosters flamboyant costume” (vt. Foto nr. 8). Alan Proosa pildistatud näkinõiad looduses on minu jaoks luige- ja arbuusikleite meenutavad kõige-vingemad-kostüümid üldse. Need pildid on mul tänini meeles, olin täielikult vapustatud. Lugesin sealt samast artiklist, et nii Triinu kui ka Alan on lõpetanud Tartu Kõrgema Kunstikooli. Ilmselt sealt sain ka tõuke oma elutee sättida nii, et kõrghariduse saan justnimelt samast koolist.

Foto nr. 8. Triinu Pungitsa kollektsiooni „Girls envy roosters flamboyant costume” moefoto. *Alan Proosa*

Pärast tolle konkreetse kollektsiooni igavest talletumist mu mällu, olen alati jälginud ja oodanud Triinu Pungitsa kollektsioone. Siiamaani hämmastab ja üllatab mind, kuidas üks loovhing nii jõuliste mõtete peale üldse tuleb. Triinu Pungits suudab järjepidevalt üllatada, ning see ongi kõige olulisem. Valisingi ta siia sellepärast, et Triinu Pungits on minu hinnangul Eestimaa tõeline kõrgmoe looja! Väga head ja luksuslikud kangad, millel on näha, et moekunstnik ise on tundnud rõõmu nende manipuleerimisest. Kolleksioonide lõikelised lahendused on alati värsked, ei korda ennast, alles on jäänud ka käekirja kõnekaim ja ägedaim osa – skulpturaalsus (vt Foto nr. 9).

Foto nr. 9. Triinu Pungitsa kolleksioon „DUN” Tallinn Fashion Week 2017. *Kirsika Kolga*

John Galliano, Triinu Pungits ja Ungari moebrändi *USE unused* hästi, et pole vahet kas moelooja tegutseb kuulsas moepealinnas või pisikeses Tartus. Suursuguseid ja kõrgmoele klassifitseeruvate rõivaste loomisel pole riigipiire. Imetlen nende kolme julgust ning tahet erineda nn tavapärasest maitsemeelest. Oma mantlikolleksiooni luues sain ideid neilt kolmelt võrdselt. *USE unused* julgustas kasutama värviplokke, see annab mantlile mängulisema mulje. Triinu Pungitsa looming inspireeris katsetama rohkem konstruktsioonidega. John Galliano kolleksioon kõnetas mind kaunistamise ning stilistika koha pealt.

3. PROTSESS

Lõputööd tehes oli mul mitmeid takistusi, suurimad neist vaimsed ja minu peas. Maakeral on väga palju ökoloogilisi probleeme, mida meie, inimesed, oleme tekitanud. Üks suurimaid ning reostavamaid probleemide tekitajaid on just nimelt rõivatööstus. Seega minu peas toimus kogu aeg võitlus – kuidas, kas ja miks luua. Ühest küljest ei soovinud ma tekstiilidest üleküllastunud maailma järjekordset rõivatoodet luua, kuid teisest küljest pole minu jaoks paremat väljendusviisi kui tekstiil.

Leppisin kompromissiga – kui jätan ühe tegevuse – uhiuue kanga ostmise kangapoest, tegemata, ei toeta minu tegevus uute tekstiilide juurde tootmist. Kõik kangad, mida olen lõputöös kasutanud, on pärit taaskasutusest. Iseenesest on ju asi lihtne ja loogiline – väärtuslik ja kvaliteetne kangas ei lähe teiseringikaupluses kuidagi kehvemaks, kui ta oli kunagi kangarullist uuea võetuna. Materjalid, mida soovisin kasutada ja mida otsisin, olid villased. Valituks osutusidki 100% villased mantlid ning paar pleedi, leidsin need Tartu kaltsukatest. Lõputöö jaoks sobilike tekstiilide leidmisega probleeme ei tekkinud ja nii mõnigi inspireeriv ja vinge kangas jäi poodi ootama. Reaalsus on see, et taaskasutuspoed on riidekraamist pungil, ning mis veel veidram – paljudel neist ripub poesilt küljes, mis tõestab, et rõivas on täiesti uus ja eelnevalt kellegi teise poolt kandmata.

3.1 Materjal

Kasutan viite villast mantlit (vt. Foto nr. 10). Hall, oranž ja lillakaspunane on Baltika toodang, pruunil mantlil oli alles vaid pool silti, kirjas TK LEMBITU Tallinn, Viru II. Viienda ehk sinise mantli silt ütleb, et tegemist on Soome brändi Piretta villa- ja viskoosisegu sisaldusega mantliga. Kokku maksin nende eest 10 eurot. Veel on mul kaks villast pleedi ning üks must villaseseguga kangas, nende eest maksin kokku 10 eurot. Läks väga hästi!

Pildistasin mantlid mannekeeni peal üles (vt Foto nr. 10), seejärel riputasin mantlid õue tuulduma kolmeks päevaks. Pärast seda võtsin kõik õmblused lahti, harutasin voodrid, liimiriided ja kõik, mis on ühe klassikaliselt mantli sisemuses. Tegin teise pildistamise, seal on hästi näha, kui palju ja kui suuri materjalitükke sain neist talvemantlitest (vt Foto nr. 11). Alustasin katsetustega – lõikasid väikesed kangatükid proovideks. Pesin neid, trükkisin

foolium- ja flokktrükki, katsetasin sublimatsioontrükki, tikkisin ja proovisin autodele mõeldud spreivärvidega värvida jms.

Foto nr. 10. Mantlid pildistatuna mannekeeni seljas. *Kirsika Kolga*

Foto nr. 11. Mantlid lahtivõetuna, kui suured kangatükid järele jäid. *Kirsika Kolga*.

Seejärel pesin kõik ülejäänud suured kangatükid pesumasinas 40°C vees, kasutades selleks spetsiaalset villa- ja siidšampooni. Pesumasina seadistasin villaprogrammile, mis on ilma tsentrifuugimiseta. Natukene oli kartus küll, et pärast pesumasinast materjali kättesaamist on

mu vill kasutuskõlbmatu või ära vanunud. Kuid ausaltöeldes isegi kergelt pettusin, sest ei olnud juhtunud mitte midagi.

Vanadest riideesemetest uue tegemine on kindlasti tülikam ja aeganõudvam protsess kui uhiuue kangaga. Samas on sellel ka oma võlu – peab olema loomingulisem ning tegema kompromisse ja järeleandmisi. Kunagi ei tea, mis saab pärast pesemist, triikimist, kuidas kangad reageerivad mingitele protsessidele ja katsetustele. Lisaks peaks neid kuidagi ümber töötlemata, et lõpptulemus oleks uhkem kui see, mille kaltsukast koju tõid. Otsustasin kangaid kaunistada ja muuta omanäolisemaks ning anda värskenduskuur läbi trükkimise ja tikkimise. Originaalis *szür* mantlid olid minu hinnangul äärmiselt detailselt ning kaunilt tikitud.

3.2 Fooliumtrükk

Fooliumtrükk on väga efektiivne ja mitmete võimalustega kanga kujundamise ning kaunistamise viis. Ainukene nõue, mida fooliumtrükk tekstiilil endast kujutab, on kuumusetalvus. Enne trükkimist tuleb olla veendunud, et kangas kannatab kuuma. Fooliumtrükk kantakse kangale kasutades spetsiaalselt tekstiililiimi. Liim trükitakse kangapinnale, seejärel asetatakse liimitud kohale foolium läikiva poolega ülespoole, ning need pannakse kuumpressi alla. Olenevalt kangamaterjalist on soovitatav kraad vahemikus 120-170°C ning aeg 10 sekundit. Parima tulemuse saab muidugi katsetades õige temperatuuri leidmisega. Oluline on ka eelistada rõivast, mida ei tule väga tihti pesta. (Karhu 2016: 26.04.16; Valk 2013: 14.10.13; kangatrukitehnoloogia)

Kõik muu kaunistamisega seonduv on aga piiranguteta. Liimi saab kanda kas läbi siidiraami trükkides, vabakäe tehnikas, kasutades pakutrükki või vabalt leiutada mõni teine käepärane ja nutikas lahendus. Kui kujundust trükkida kangale kasutades siidiraami, tuleb siidiraami pärast 4-5 kasutuskorda kindlasti pesta. Oluline on ka jälgida, et liim kangal oleks kuivanud enne kuumpressi alla minemist. Siis liimub foolium paremini ja kindlamalt. Õnneks võib kuivamisprotsessi ise fööniga kiirendada. (Karhu 2016: 26.04.16; Valk 2013: 14.10.13; kangatrukitehnoloogia)

Kollektsiooni „Karjuse” mantlite kaunistamisel kasutasin siidiraami ja vabakäe trükki. (vt. Foto nr. 12)

Foto nr. 12 – Fooliumtrükk kuumpressi all. *Kirsika Kolga*

3.3 Digitikand

Digitikand teostub sarnasel masinal nagu on tavaline kodune õmblusmasin. Tartu Kõrgema Kunstikooli tekstiiliosakonnas on tudengitele kasutamiseks ja õppimiseks firma Husqvarna Viking masin nimega Designer RUBY Royale. Digitikand valmib masinal kiiresti ja professionaalselt.

Mantlitele teostatud tikandi inspiratsiooni mõttelõng käis ümber karjuste ja loomade. Kuna nende elu möödus suuremas osas väljas, olid nad ümbritsetud toidust ehk teraviljast. Algsed kavandid, kus on kujutatud segu viljapeadest ja lilledest, teostasin akvarellide ja pintslitega. Seejärel skannisin kavandid arvutisse ning muutsin failid digitikandi *5D™ Embroidery* programmiga teostusvalmiks. Niidid, mida teostamisel kasutasin, on 100% viskoos.

Foto nr. 13. Digitikand. *Kirsika Kolga*

3.4 Siirdetrükk

Mantlite voodririie on muudetud omanäoliseks läbi siirdetrüki. Siirdetrüki teostusel kasutasin lillepaberit ja kuumpressi (vt. Foto nr.14). Lillepoest saadud lillepaberitele trükk on tehtud dispersioonvärvidega, mis on sobilikud sünteeskiududele trükkimiseks. Dispersioonvärv on vees lahustamatu, see ei lisa kangale mingeid liimaineid ning kangale trükkides kanga pind jäigemaks ei muutu. Värvidel on väga hea pesemis- hõõrdumis- ja valguskindlus. Soovitavalt tuleb valida hele kangas, sest tumedale kangale trükkides ei jää midagi näha. (kangatrükitehnoloogia)

„Karjuse” kolleksiooni voodririie on 100% polüester. Lillepaberid, mida kasutasin, on ise väga värvilise ning kauni akvarellilise mustri. Otsustasin imiteerida mantlitel fooliumtrükiga teostatud vabakäe joonte liikuvust ja kasutasin lillepaberil rebimistehtnikat joonemustri saavutamiseks.

Siirdetrükki teostada on lihtne. Meeles tuleb pidada, et lillepaber asetatakse kangale parempool vastu kangast. Kasutasin kuumpressi temperatuuril 190° kraadi ja 30 sekundit.

Foto nr. 14. Voodririie kuumpressi all. *Kirsika Kolga*

3.5 Kolleksioon

Kolleksioon „Karjus” koosneb seitsmest mantlist. Mantlite kavandamisel arvestasin kui palju ja missugused tükid ma vanadest mantlitest saan. Lõputööna teostasin kaks mantlit. Manteli 1 (vt. Lisa 1) esiosa on saadud sinise mantli esiosast, jätsin ta nii nagu oli – taskud ja nööbid on originaalid. Küljetükkidel kasutasin pruuni ja lillat mantli kangast. Seljaosa materjal on must villaseguga kangas. Varrukad on rohelisest pleedist lõigatud orginaal *szür* konstruktsiooni järgi ning varruka kätisteks on lilla mantlikangas. Mantel 2 (vt. Lisa 2) esiosa ning küljetükid koosnevad mustast villaseguga kangast. Seljaosal kasutasin hallist mantlist saadud seljaosa. Seljal asuv krae ja all pikkust lisav tükk on samuti mustast villaseguga kangast.

KOKKUVÕTE

Vahetustudengina Budapestis Moholy-Nagy ülikoolis õppides tutvusin Ungari traditsiooniliste rõivastega. Kodumaale tagasi tulles tekkis soov nendest inspireerituna luua Tartu Kõrgema Kunstikooli tekstiiliosakonna lõputööna kolleksioon. Otustasin tutvustada mantlit *szür* enda disainikeelekaudu.

Szür-mantel tekkis praktilisest vajadustel. Karjused, kes seda kandsid, viibisid enamiku aastast õues oma karja juures. *Szür* oli saavutanud vanutamise teel ilmastikukindluse, mis aitas karjastel vihma- ja lumeperioode kergemini taluda. Samuti oli see teki ja vajadusel ka telgi eest. *Szür* mantlid inspireerisid ja tekitasid minus huvi tänu nendel olevatele kaunistustele. Rikkalikult tikitud alad ning suursugune reväär ja seljal asuv krae andsid küllaga mõtteainet. Ka need olid lisatud mantlile praktilistel kaalutlustel – topeltkiht kangast revääril ja krael takistas niiskuse imendumist. Tikandid olid teostatud sinna, kust ülerõivad kõige enam kuluvad ja samuti näitas see jõukuse astet. (Gervers-Molnar 1973: 33–36)

Enamik tänapäeva inimesi ei pea enam õues elama ja töötama. Sellest tingituna ei olnud mantlite kolleksiooni luues enam nii oluline, et need peaksid vastu kestvale tuulele, vihmale ja lumele. Küll aga on mulle kui tulevasele tekstiilikunstnikule oluline planeet Maa tasakaal. Seadsin endale raamid, mis vähendaksid uute tekstiilide juurdetootmist ahela algusest, ja samal ajal õpetaks midagi uut ja paneks kolleksiooni loomisele teisiti mõtlema. Mantlite teostamisel kasutatud kangad on pärit taaskasutuspoovidest. Võtsin eesmärgiks saavutada luksusliku väljanägemisega mantlid, mis on teostatud minimaalse eelarvega.

Kõrgmoelikumat ilmet lisan mantlitele fooliumtrüki ja digitikandi kasutades, voodrit mantlites muutsin omanäoliseks siirdetrükiga. Fooliumtrüki jooned on kantud mantlitele siidiraamiga ja vaba käega teostatud joonte mustrit, nende inspiratsioon on *szür*-mantli tugevdusäärdest. Digitikandi muster on inspireeritud karjuste elust õues – vaade, mida nad nägid iga päev peale loomade, oli vili.

Tulevikus loon kindlasti uusi kollektioone rahvarõivastestinspireerituna. Nendes on mingi omapärane võlu, mis annab palju mänguruumi. Samas usun, et tulevase tekstiilikunstnikuna suudan ma leida maailma päästmiseks veel lahendusi peale taaskasutuse. On hea teada, et läbi erinevate tehnikate on võimalik ka minimaalse eelarvega teostada luksuslik toode.

Minu nägemus kõrgmoest pole päris täpselt see, mida *haute couture*tähendab. Näen kõrgmoodi kui suursugust ülepakutud keha moonutavat kangaste mängu. Need rõivad on ekstragavantselt ja laia joonega kaunistatud, need ei pea vastama klassikalisele ilu- ja disainistandarditele. Just nendele omadustele vastavalt tutvustasin lähemalt John Galliano Gia-Cia-Me-Sanmantlimudelit, *USE unused* sügis/talv 2017 kollektiooni ja kodumaist moekunstnikku Triinu Pungitsat. Kõigist neist kolmest innustatuna ja *szür*-mantlist inspireerituna sündis mantite kollektioon „Karjus”.

SUMMARY

Coat Collection „Karjus” Inspired by Traditional Hungarian Coat Szür

In autumn 2016, I was an Erasmus student at Moholy-Nagy, Budapest. While studying textiles, I also learned about Hungarian folk costumes and was especially inspired by traditional Hungarian coat called Szür. I decided to translate Szür into my own design language and introduce it in Estonia.

As a designer I care about our planet. When I was creating my coat collection, my aim was to use fabrics only from the recycling center. This way I reduced the production of new textiles and helped second-hand stores to decrease the amount of clothes.

With my project I am trying to answer the questions: Is it possible to save the world opposing fast-fashion with high fashion? How to create an exclusive collection using only recycled materials? Is it even possible to create a luxurious product when the budget is minimal?

In chapter two, I will describe what does luxurious product mean and what is high fashion in my opinion. I will also give an overview of high fashion designers who inspired my collection „Karjus” the most and why I chose these designers.

In chapter three, I will describe the process of my work and which techniques I used to make old fabrics look fresh and exclusive. I will show which aspects of this recycling project have the most potential.

My vision of haute couture is not the same as the popular definition of the phrase. I see high fashion as an expressive play of textiles that does not have to necessarily submit to classical beauty and design norms. In accordance with this vision, I examine the John Galliano's Gia-Cia-Me-San coat model, the Use unused autumn/winter 2017 collection, and the work of Estonian designer Triinu Pungits. All three of these inspirations have contributed to the collection „Karjus”.

In the future, I would like to create more collections based on folk clothing. However, I do

believe that as an textile designer, I will develop other ways of sustainable production in addition to recycling. I love to know that creating a luxurious product on a minimal budget is possible.

KASUTATUD KIRJANDUS

RAAMATUD

Gervers-Molnar, V. 1973. *The Hungarian Szür An Archaic Mantle of Eurasian Origin*. Canada: The Royal Ontario Museum (Digitized by the Internet Archive in 2012 with funding from Royal Ontario Museum)

Konsin, K. 1979. *Kudumid*. Tallinn: Kirjastus „Kunst”

Mackenzie, M. 2009. *...ismid. Mõistmaks moodi*. London: Herbert Press, A&C Black Publishers

Marton, K. 1981. Somogyi Múzeumok Közleményei IV [Announcements of museums in Somogy]. Kaposvár: Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága

Stevenson, N. 2011. *Moeajalugu. Ampiiirkleidist kaasaegse disainini*. United Kingdom: Ivy Press

LOENGUD

Karhu, T. 2016: 26.04.16. Loeng kangatrükkimisest Metropolia ülikoolis Helsingis

Tolli, T. 2012: 29.11.12. Moeajaloo loeng Tallinna Tööstushariduskeskuses

Valk, P. 2013: 14.10.13. Kangakujundustehnikate loeng Tartu Kõrgemas Kunstikoolis

Västriku, V. 2017: 19.04.17. Arutelu Tartu Kõrgemas Kunstikoolis

INTERNET

ekspress, [WWW]. 2017.04.01. AREENI TULEVIKUTÄHED: mis neist saanud on? *Eesti Ekspress* (06.05.2017)

<http://ekspress.delfi.ee/areen/areeni-tulevikutahed-mis-neist-on-saanud?id=76787494>

fashion-guide, [WWW]. David Mate. 2016.04.27. Egy lepressel hatra, kettövel előre. *Fashion Guide* (28.04.2017)

<http://www.fashion-guide.hu/?hirek%2F1323-egy-lepressel-hatra-kettovel-elore>

geneconservation, [WWW]. *Racka* lammas (08.05.2017)

<http://www.geneconservation.hu/content/hungarian-racka-sheep>

kangatrükitehnoloogia,[WWW]. Õppejõu Piret Valgu õppematerjalid (16.05.2017)

<http://kangatrükitehnoloogia.weebly.com/flokk--ja-fooliumtruumlkk.html>
useunused, [WWW]. Moebrändi *USE unused* ametlik koduleht (28.04.2017)

<http://www.useunused.com/en/about>

VIDEO „The Secret World of Haute Couture”. 2007. *Director: Kinmonth, M.* BBC
dokumentaalfilm.. (02.05.2017)

<https://vimeo.com/99469251>

vogue, [WWW]. Sarah Mower. 2007.22.01. SPRING 2007 COUTURE Christian Dior. *Vogue*
(03.05.2017)

<http://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2007-couture/christian-dior>

Lisa 1. Mantel 1

Foto: Gabriela Liivamägi

Modell: Triinu Eesmaa

Jumestus: Piret Sootla

Lisa 2. Mantel 2

Foto: Gabriela Liivamägi

Modell: Kristiina Feldmann

Jumestus: Piret Sootla